

ανάλογη αρνητική εμπειρία από τη διδασκαλία της στο Α.Π.Θ. παρουσίασε ο Κ. Ντίνας, εκτιμώντας ότι οι βλαχόφωνοι θα αντισταθούν πρώτοι σε οποιαδήποτε προστασία μέσα από εκπαιδευτικές διαδικασίες. Μιαν άλλη διάσταση του ζητήματος υπογράμμισε ο Σ. Μπέης: την απουσία περιγραφής των βασικών ιδιωμάτων στον ελληνικό χώρο, γεγονός που απαγορεύει τον σχεδιασμό εισαγωγής της στην εκπαίδευση, ενώ ο Τ. Winnifriith προσδιόρισε έναν ακόμη αρνητικό παράγοντα, το γεγονός ότι τα βλαχικά ομιλούνται και σε άλλες βαλκανικές χώρες. Ο Λ. Μπαλτσιώτης, τέλος, παρέπεμψε στις εργασίες του Λ. Τοισπιπή για τα αρβανίτικα, προκειμένου να τονίσει την αρνητική στάση πολλών δίγλωσσων ομιλητών οι οποίοι πιστεύουν ότι η γλώσσα τους είναι υποδεέστερη και ακατάλληλη για επικοινωνία. Αντίστοιχα, ο Τ. Winnifriith επισήμανε ότι οι βλάχοι στα Βαλκάνια θεωρούν τη γλώσσα διάλεκτο της ρουμανικής ή της ελληνικής, με τη διευκρίνιση ότι ο όρος διάλεκτος έχει απαξιωτική σημασία. Τέλος, από πολλούς συνέδρους τέθηκε το θέμα της δημιουργίας ενιαίου συστήματος ορθογραφίας της βλαχικής και της αναβάθμισής της σε πανεπιστημιακό ερευνητικό επίπεδο.

3. Γιατί τέτοια επίθεση εναντίον της διημερίδας για τη βλαχική;

Πριν, κατά τη διάρκεια, αλλά και μετά τη διημερίδα, το ΚΕΜΟ δέχτηκε σειρά επιθέσεων από διαφορετικούς χώρους. Κοινό τους στοιχείο η πλήρης διαστρέβλωση των πραγμάτων, σε μεγάλο βαθμό συνειδητή, και η αναπαραγωγή των ίδιων ψευδών «πληροφοριών»: από την ανακριβή παράθεση υποτιθέμενων προσκεκλημένων, μέχρι την αποκάλυψη προσπάθειας δημιουργίας βλαχικού κράτους (!).

Η επιχειρηματολογία που χρησιμοποιείται εναντίον του ΚΕΜΟ φαίνεται ότι αντλείται από κοινή δεξαμενή. Ο Στόχος μιλά για την “πιο μεγάλη συνωμοσία”. Από την άλλη, ο Α. Καρκαγιάννης στην *Καθημερινή της Κυριακής* εντάσσει τη διημερίδα σε σχέδιο “γενικευμένης αποσταθεροποίησης”, αναφέρεται σε “παρασυναγωγή”, και αναρωτιέται για τους σκοπούς ίδρυσης του ΚΕΜΟ: μία εβδομάδα μετά, επα-

νερχόμενος στο θέμα κατατάσσει το ΚΕΜΟ στους επικίνδυνους, διότι “παριστάνουμε τους αφελείς”. Υπάρχει στη χώρα μας μια γενικευμένη και συνειδητή απόρριψη και απόκρυψη της γλωσσικής ετερότητας, η οποία εκφράστηκε ως δόγμα μετά τον εμφύλιο, παρόλο ότι η πολιτική απαγόρευσης μερικών γλωσσών αφορούσε κυρίως παλαιότερες εποχές. Δύο πιστεύουμε ότι είναι οι λόγοι που επέβαλαν αυτό το δόγμα. Ο ένας αφορά τον κίνδυνο διαμελισμού που διέτρεξε το ελληνικό κράτος «εξ αιτίας» μίας των γλωσσών και του σχετιζόμενου πολιτικού προβλήματος. Ο δεύτερος αφορά τις διενθείς συγκυρίες οι οποίες επέτρεψαν στην Ελλάδα την επιτυχή παρουσία μια τέτοιας πολιτικής. Από την άλλη, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ένας μηχανισμός που αναπαράγει τη λογική του εμφυλίου σχετικά με τις γλώσσες συνεχίζει να υφίσταται και μάλιστα να είναι αποδεκτός από ευρύτατα στρώματα της κοινωνίας.

Μια σειρά από αιτίες αφορούν ειδικά τη βλαχική γλώσσα. Πράγματι υπάρχει μια υποτιθέμενη διαφορά, υπαρκτή στο παρελθόν. Τα ρουμανικά σχολεία ήταν τα μόνα σχολεία ξένου κράτους που λειτουργήσαν σε σχέση με μία γλωσσική κοινότητα στην Ελλάδα, διδάσκοντας τη ρουμανική σε βλαχόφωνους. Η διαιώνιση αυτής της κινδυνολογίας αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την αναπαραγωγή του μηχανισμού που αναφέραμε. Το κομμάτι αυτό της κοινωνίας που έχει σχέση με τον προαναφερθέντα μηχανισμό, αλλά και άλλοι που ενστερνίζονται τη λογική του «κινδύνου» για διάφορους λόγους, ίσως τελικά έχουν από τη μεριά τους λόγους να επιτίθενται. Κυριαρχούνται από τρόπο απέναντι σε οτιδήποτε εκλαμβάνουν ως οργανωμένη προσπάθεια βελτίωσης του γοήτρου και της θέσης μιας λιγότερο διαδεδομένης γλώσσας, απέναντι σε οτιδήποτε διαφέρει από την παραδεδομένη θέση που συνοψίζεται στην έκφραση «δευτερόν προφορικό γλωσσικό ιδίωμα». Η αμηχανία απέναντι στην επερχόμενη αλλαγή των όρων της συζήτησης είναι ακόμη ισχυρή στη νεοελληνική κοινωνία και πολιτική, παρά την μερική ατονία της από το 1981.

Μια ακόμη αιτία που θα μπορούσε να εξηγήσει το εύρος των αντιδράσεων ως προς τα βλάχικα έγκειται στο γεγονός ότι αποτελούν τη μόνη γλωσσική κοινότητα η οποία είναι οργανωμένη σε συλλόγους που αναφέρονται στη γλωσσική-πολιτισμική ιδιαιτερότητα. Το ενδεχόμενο η εντύπωση ομοφωνίας που καλλιεργείται σε ό,τι αφορά τη γλωσσική διατήρηση να είναι λιγότερο δεδομένη, σε συνδυασμό με τη λογική «τσιφλικιών» που αναπτύσσονται στο χώρο, ευθύνονται ασφαλώς για πολλές από τις αντιδράσεις. Αν σε όλα αυτά προσθέσουμε προσωπικές φιλοδοξίες και στάσεις, τοπικές αντιθέσεις, προεκλογικές λογικές, διενέξεις εντός και εκτός κομμάτων, μπορούμε να σχηματίσουμε μια πρώτη εικόνα για τους λόγους που ακόμη και η Μαλβίνα στην εκπομπή της ασχολήθηκε εκτενώς με τη διημερίδα.

Εν κατακλείδι, όπως επισήμανε και ο Δ. Χριστόπουλος στο πλαίσιο της διημερίδας, η αδιαφορία, η απαξία ή και ο απολογητικός λόγος συνοδεύουν τη γλωσσική ετερότητα στην Ελλάδα: αλλά και ο φόβος πολύ συχνά, έτσι ώστε διαφορετικά να εκφραζόμαστε ιδιωτικά και διαφορετικά στον δημόσιο χώρο. Η διοργάνωση της διημερίδας θα έχει εκπληρώσει το στόχο της εάν κατάφερε τουλάχιστον να προβληματίσει σχετικά με την ισχύουσα κατάσταση.

ΠΕΡΑΝ ΤΩΝ ΑΓΚΥΛΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΩΝ της Ελένης Καραντζόλα

ΣΤΙΣ 30-31 Μαΐου, στην Κομοτηνή, με πρωτοβουλία του Κέντρου Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, συνενερέθησαν για πρώτη φορά σε συνάντηση εργασίας «πλειονοτικοί» και «μειονοτικοί» προκειμένου να ανταλλάξουν απόψεις και να προβληματιστούν σε σχέση με τις «μειονοτικές γλώσσες στη Δ. Θράκη». Οι προσκεκλημένοι του ΚΕΜΟ που παρέστησαν ήταν, με αλφαβητική σειρά, οι: Μεμέτ Γιακούπ (δάσκαλος ΕΠΑΘ), Αμπντουλχαλίμ Δεδέ (πολιτικός επιστήμων, δημοσιογράφος), Χούλια Εμίν (δημοσιογράφος, πρόεδρος του Συλ-

λόγου Επισημόνων Μειονότητας), Ελένη Καραντζόλα (δρ. γλωσσολογίας, ερευνήτρια στο Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας), Γιακούπη Κουρτ (φιλόλογος), Γιώργος Μαυρομάτης (δάσκαλος, κοινωνιολόγος της εκπαίδευσης), Αλή Μέρτογλου (έμπορος, δημοτικός σύμβουλος Κομοτηνής), Μουσταφά Μουσταφά (μικροβιολόγος, βουλευτής), Μουμίν Μουτζαχίντ (δάσκαλος, εκδότης του λογοτεχνικού περιοδικού *Safak*), Μεμέτ Νουρί (παιδίατρος, πρόεδρος της κοινότητας Ασωμάτων), Ιμπράμ Ονσούνουλου (ψυχίατρος), Θανάσης Πέτρου (κοινωνιολογολόγος), Ιουλία Πλατή (φιλόλογος, μέλος του Ομίλου Φίλων Ν. Ράπτη), Ρεσίτ Σαλίμ (φιλόλογος), Εκρέμ Χασάν (οδοντίατρος, αντιδήμαρχος Κομοτηνής), Άσπα Χατζηδάκη (δρ. κοινωνιολογίας, ερευνήτρια στο Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας). Ενεργά συμμετείχαν και δύο από τους παρατηρητές, ο Κώστας Αργαλειώτης (μέλος οργανώσεων για τα πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα) και η Σεβαστή Λιοναράκη (παιδαγωγός, σύμβουλος του ειδικού γραμματέα του ΥΠΕΠΘ κ. Δ. Χαλκιώτη). Τη συζήτηση, από πλευράς διοργανωτών, συντόνισαν οι Λεωνίδα Εμπειρίκος (ιστορικός), Αλεξάνδρα Ιωαννίδου (δρ. σλαβολογίας) και Λάμπρος Μπαλτσιώτης (νομικός).

Η διοργάνωση της διημερίδας αυτής, πρώτη από τέσσερις ανάλογες διοργανώσεις που έχουν προγραμματιστεί εντός του 1998 για τις λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες στην Ελλάδα, είχε εξ αρχής ορισμένες αρνητικές πτυχές: τον έντονα πολιτικό χαρακτήρα που συνοδεύει κάθε συζήτηση για τη Θράκη· την πόλωση μεταξύ πλειονοτικού και μειονοτικού στοιχείου (που, ως σημειωθεί, είναι σε αισθητά χαμηλότερο επίπεδο από άλλες περιόδους)· την απουσία αξιόπιστων γλωσσολογικών, εθνογραφικών, κοινωνιολογικών μελετών. Στον ίδιο τον καθορισμό του αντικειμένου, όπως αποτυπώνεται στον τίτλο της διημερίδας («Οι μειονοτικές γλώσσες στη Δ. Θράκη»), αντικατοπτρίζεται η ιδιομορφία οποιασδήποτε συζήτησης γύρω από τις γλώσσες που ομιλούνται στην περιοχή, ο βαρύνων δηλ. ρόλος του ειδικού θεσμικού καθεστώτος που διέπει τη Δ. Θράκη. Έτσι,

εάν σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση, μπορεί να υπάρξει μια αμιγώς γλωσσική αφηγηρία συζήτησης (: τι γνωρίζουμε για μια λιγότερο διαδεδομένη γλώσσα και τους ομιλητές της στο σύνολο της επικράτειας), εδώ η αναγνώριση του συγκεκριμένου πληθυσμού ως μειονοτικού και η διαπλοκή γλώσσας και εκπαίδευσης – εφόσον μέσα από τις διμερείς συμφωνίες Ελλάδας-Τουρκίας η εκπαίδευση της μειονότητας παρέχεται εξ ημισείας στην ελληνική και στην τουρκική – δεν είναι χωρίς συνέπειες. Μας υποχρεώνουν, κατά κάποιο τρόπο, να κινηθούμε σε μια «οριζόντια» διάσταση – και να εξετάσουμε τις σχέσεις επαφής/σύγκρουσης ανάμεσα στις γλώσσες που ομιλούνται ειδικά σε αυτή την περιοχή – παρά σε μια «κάθετη» – όπου η χρήση της τουρκικής θα έπρεπε να διερευνηθεί και σε άλλους χώρους εκτός Θράκης (αναφέρομαι κυρίως στην εσωτερική μετανάστευση στην Αττική) και σε ομάδες μη μειονοτικού πληθυσμού (όπως λ.χ. στην πρώτη/δεύτερη γενιά προσφύγων μετά τις ανταλλαγές ή στους άρτι αφιχθέντες Ρωσοπόντιους), ενώ αντίστοιχα η πομακική θα όφειλε να συνεξεταστεί με τις υπόλοιπες σλαβικές διαλέκτους που ομιλούνται στον ελλαδικό χώρο.

Εκκινώντας από την αφετηρία αυτή, μια πρώτη κοινή διαπίστωση ήταν ότι η τριμερής – εθνοτικού χαρακτήρα – διάκριση ανάμεσα σε Τουρκογενείς [sic], Πομάκους και Αθίγγανους, δεν έχει το αντίστοιχο της στο επίπεδο των γλωσσών. Ακριβέστερα, δεν μπορεί να γίνεται λόγος για τη ρομά, αφού με την εξαίρεση 2-3 οικισμών, η συντριπτική πλειοψηφία των Τσιγγάνων εμφανίζουν γενικευμένη τουρκοφωνία (η τουρκική επέχει θέση μητρικής γλώσσας). Κατά συνέπεια, μιλάμε για δύο γλώσσες, την τουρκική και την πομακική, και τη μεταξύ τους σχέση, η οποία και αποτέλεσε τον πρώτο θεματικό άξονα γύρω από τον οποίο κινήθηκε η συζήτηση.

Μέχρι πρόσφατα και μόνη η αναφορά της πομακικής ήταν θέμα «ταμπού» στην περιοχή. Σε μια γενικευμένη απαξιωτική στάση των μελών της μειονότητας ήρθε τελευταία να προστεθεί η δυσπιστία και η ανησυχία που γέννησαν ποικίλοι σχεδιασμοί, τό-

σο από θεσμικούς όσο και εξωθεσμικούς παράγοντες, με ρητό ή υπόρρητο στόχο την πρόσδοση αξίας [valorization] στην πομακική, όπως η προσπάθεια γραμματικοποίησής της [grammatisation] με τη σύνταξη λεξικών και γραμματικών, η έκδοση εφημερίδας και η λειτουργία ραδιοφωνικού σταθμού, η δημιουργία πολιτιστικών συλλόγων κ.ά. Οι σχεδιασμοί αυτοί, οι οποίοι εκλαμβάνονται από τον κύριο όγκο της μειονότητας ως οργανωμένο σχέδιο διάσπασης της αφού εξ αντικειμένου οδηγούν στην αποδυνάμωση της επιρροής της τουρκικής γλώσσας (και παρεπόμενα, της τουρκικής επιρροής), βάραιναν εκ προοιμίου τη συζήτηση, αν δεν απειλούσαν να τη δυναμιτίσουν.

Από την άποψη αυτή, το πρώτο εξαιρετικά θετικό στοιχείο της συνάντησης που πρέπει να καταγραφεί είναι ότι, παρά τις αρχικές επιφυλάξεις, το ακανθώδες ζήτημα της σχέσης τουρκικής-πομακικής τέθηκε στη διάσταση που έπρεπε να τεθεί. Η τουρκική είναι αδιαμφισβήτητη – κι αυτό τουλάχιστον από το '23 και μετά – η κυρίαρχη μειονοτική γλώσσα της Δ. Θράκης, με την έννοια ότι αποτελεί την αποκλειστική γλώσσα της γραπτής επικοινωνίας και την ισχυρότερη (ως προς τα αριθμητικά δεδομένα και τα πεδία χρήσης) σε ό,τι αφορά τον προφορικό λόγο· η πομακική είναι η δευτερεύουσα μειονοτική γλώσσα της περιοχής, προφορικής παράδοσης μέχρι πρόσφατα. Συζητήθηκαν διεξοδικά οι ποικίλοι παράγοντες (ιστορικοί, κοινωνικοί, ψυχολογικοί, εκπαιδευτικοί, δημογραφικοί κ.ά.) που εξηγούν το γιατί η πομακική ήταν – και εξακολουθεί σε σημαντικό βαθμό να είναι – γλώσσα χαμηλού κύρους, με αποτέλεσμα η συχνότητα και τα περιβάλλοντα χρήσης της να περιορίζονται εις όφελος της τουρκικής, η οποία αποτελεί την «υπέρθετη» ποικιλία. Για να καταδειχτεί το εύρος του φαινομένου, αρκεί να αναφέρουμε ότι υπάρχουν χωριά της ορεινής Ροδόπης (ακόμη και στον νομό Ξάνθης), όπου αν και οι γονείς είναι «πομακόφωνοι» (δηλ. σλαβόφωνοι), η πομακική δεν είναι η «μητρική» γλώσσα του παιδιού, όπως συνήθως λέμε αναφερόμενοι στη γλώσσα που πρωτομαθαίνει το παιδί: οι γονείς συνειδητά επιλέ-

γουν να μιλούν στο παιδί τους στην τουρκική, υιοθετούν δηλ. την τουρκική ως home language.

Από τη συζήτηση για τις σχέσεις τουρκικής-πομακικής αναδύθηκαν και δύο άλλα μείζονος σημασίας ζητήματα. Το πρώτο αφορά τη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ γλώσσας και εθνοτικού αυτο-/ετερο-προσδιορισμού. Όσο πιο ευθύγραμμη θεωρείται η σχέση αυτή, τόσο εγκλωβίζει τη συζήτηση αλλά και αποπροσανατολίζει την κοινότητα με την ανάπτυξη αμυντικών ανακλαστικών. Αντίθετα, η γνώση ότι η ταυτότητα δεν καθορίζεται αυτόματα ή αποκλειστικά από τη γλώσσα που επιλέγει το άτομο να χρησιμοποιήσει, σε συνδυασμό με την αναγνώριση του δικαιώματος στον αυτο-προσδιορισμό, μπορεί να θέσει το όλο ζήτημα σε πιο σωστή βάση συζήτησης και να μας απομακρύνει από τη λογική της «ενδο-μειονοτικής» διαφοράς.

Το δεύτερο σημείο, αφορά τη στάση του επιστήμονα απέναντι στις γλωσσικές επιλογές και στάσεις των ομιλητών (με τις ευρύτερες συνέπειές τους). Το ότι ο επιστήμονας αναγνωρίζει πως το φαινόμενο της γλωσσικής διαφοράς χρησιμοποιείται (και προσλαμβάνεται, αντίστοιχα) ως προσπάθεια διάσπασης της μειονότητας δεν τον απαλλάσσει από το χρέος να ελέγξει τις προκείμενες των συλλογισμών υπό το πρίσμα των κοινών τόπων και των νεότερων πορισμάτων της επιστήμης του, ή, για να το τοποθετήσουμε αλλιώς, να καταδείξει τον προ-επιστημονικό χαρακτήρα ορισμένων διαδεδομένων απόψεων, όπως λ.χ. ότι μια γλώσσα δεν είναι γλώσσα επειδή δεν έχει γραπτή μορφή, ή, πάλι, ότι η ύπαρξη ορισμένων λεξιλογικών δανείων επηρεάζει την τυπολογική κατηγοριοποίησή της. Η ίδια η ιδεολογική αντιπαράθεση έχει να κερδίσει από τον κριτικό έλεγχο των επιχειρημάτων. Και είναι πολύ σημαντικό που μια τέτοια προσέγγιση, και η ηθική της συζήτησης που υπαινίσσεται, έγινε αποδεκτή και κρίθηκε ως αντικειμενική από τους μειονοτικούς συνομιλητές. Τα γλωσσολογικά χαρακτηριστικά της ποικιλίας της τουρκικής που μιλιέται στη Δ. Θράκη, τα «δυτικοθρακικά τουρκικά» [Bati Trakya türksesi] κατά τη διατύπωση

του Ιμπράμ Ονσούνουλου, αποτέλεσαν μια άλλη σημαντική θεματική ενότητα της συζήτησης. Στη σημείο αυτό φάνηκε η τεράστια καθυστέρηση που υπάρχει σε όλους τους τομείς έρευνας. Σε μια σειρά από βασικά ερωτήματα, όπως η σχέση της ποικιλίας αυτής με την επίσημη τουρκική και με την τουρκική της Α. Θράκης, οι διαφοροποιήσεις προφορικού και γραπτού λόγου ή η ύπαρξη διαλεκτικών ποικιλιών, διαπιστώθηκε ότι δεν είμαστε σε θέση να δώσουμε παρά διαισθητικές απαντήσεις. Το μόνο στοιχείο που μπορεί να υποστηριχθεί με ασφάλεια είναι η καθολική χρήση και ακτινοβολία της επίσημης τουρκικής στον γραπτό λόγο. Η αποδεδειγμένα περιορισμένη καταγραφή και αξιοποίηση της προφορικής τοπικής παράδοσης, καθώς και η παντελής σχεδόν απουσία έντεχνης λογοτεχνικής παραγωγής που να κάνει χρήση του ιδιώματος, συζητήθηκε δια μακρών, σε μια προσπάθεια να διερευνηθούν οι κοινωνικο-οικονομικές και οι ιδεολογικές παράμετροι που θα μπορούσαν να ερμηνεύσουν το φαινόμενο. Κατ' ουσίαν διασταυρώθηκαν ερμηνευτικά εργαλεία που έχουν χρησιμοποιηθεί σε ανάλογες περιπτώσεις στον διεθνή χώρο με τη διαισθητική προσέγγιση των συνομιλητών.

Η τρίτη μεγάλη θεματική περιοχή της συζήτησης, λόγω ακριβώς του ειδικού θεσμικού πλαισίου που ισχύει στη Δ. Θράκη, ήταν η μειονοτική εκπαίδευση. Ο επανασχεδιασμός του ελληνόφωνου τμήματος του διγλωσσου συστήματος, όπως επιχειρείται εδώ και ένα χρόνο από το έργο του ΕΠΕΑΕΚ «Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων» (την επιστημονική ευθύνη του οποίου φέρει η καθ. Άννα Φραγκουδάκη), δεν συνοδεύεται από ανάλογο σχεδιασμό για το τουρκόφωνο τμήμα, γεγονός που κινδυνεύει φυσικά να δημιουργήσει ένα χάσμα ανάμεσα στα δύο μέρη του αναλυτικού προγράμματος και εντέλει να υπονομεύσει την προσπάθεια να καταστεί η διγλωσσία (ή τριγλωσσία) των μειονοτικών μαθητών συγκριτικό πλεονέκτημα. Υπήρξε σύμπτωση απόψεων ως προς τους λόγους που ιστορικά οδήγησαν στην καθιέρωση της τουρκικής ως «επίσημης» μειονοτικής γλώσσας αλλά και ως προς τις συνέπειές της, δηλαδή την ενί-

σχυση του κύρους της εις βάρος της πομακικής, και, έμμεσα, την εξυπηρέτηση των επιδιώξεων της τουρκικής εθνικιστικής σκοπιάς. Διασαφηνίστηκε ωστόσο ότι η εισαγωγή της τουρκικής στην εκπαίδευση δεν μπορεί να θεωρηθεί υπαίτια για τον «εκτουρκισμό» των Πομάκων (επιλογή ταυτότητας που εντέλει καθορίζεται από ποικίλες παραμέτρους): μόλις πρόσφατα φαίνονται να αρχίζουν να δημιουργούνται συνθήκες για την καλλιέργεια αιτήματος εισόδου της πομακικής στην εκπαίδευση, τουλάχιστον στις χαμηλότερες βαθμίδες. Παράλληλα, επισημάνθηκε η απουσία προτάσεων για την εκπαίδευση, προοπτικής ευρύτερα, από την πλευρά της μειονότητας. Είναι χαρακτηριστικό ότι το απόγευμα του Σαββάτου 30/5, οι προγραμματισμένες εργασίες της ημερίδας συντμήθηκαν, προκειμένου οι συζητητές να παρακολουθήσουν την εκδήλωση του Συλλόγου Επισημόνων, με θέμα «Το χτες και το σήμερα της μειονοτικής εκπαίδευσης». Αν και η εκδήλωση ήταν πρωτοφανής για τα δεδομένα της μειονότητας – για πρώτη φορά, φερ' ειπείν, συμμετείχαν στο πάνελ εκπρόσωποι όλων των εκπαιδευτικών ενώσεων – το περιεχόμενο του προβληματισμού και οι όροι με τους οποίους διεξάγεται ο δημόσιος διάλογος κατέδειξαν ότι υπάρχει αναμφίβολα πολύς δρόμος να διανυθεί, έτσι ώστε το αύριο της μειονοτικής εκπαίδευσης να ανταποκρίνεται στα αιτήματα των καιρών. Στη διημερίδα του ΚΕΜΟ συζητήθηκαν επίσης οι περιπλοκές που δημιουργούνται στον εκπαιδευτικό σχεδιασμό από τις πρόσφατες εγκαταστάσεις στην περιοχή της Δ. Θράκης σημαντικών ρωσόφωνων πληθυσμών: τα σχεδιαζόμενα «διαπολιτισμικά» σχολεία όχι μόνο ενδέχεται να ενισχύσουν την κυριαρχία της (επίσημης) ελληνικής, εις βάρος των άλλων ομιλούμενων γλωσσών, αλλά δεν αποκλείεται και να καταρρεύσουν κάτω από το βάρος ενός εν πολλοίς καλλιτερούμενου ρατσισμού. Εξετάστηκαν επίσης παλαιότερες δημογραφικές αλλαγές στο χώρο της μειονότητας, από το '23 μέχρι σήμερα, με τις παρεπόμενες συνέπειές τους στη γλωσσική χρήση, ενώ διερευνήθηκε και η άσκηση των γλωσσικών δικαιωμάτων των ομιλητών σε τομείς όπως

η δικαιοσύνη, η αναφορά στις αρχές, ο δημόσιος χώρος ευρύτερα.

Τα διαμοιφθέντα θα αποτυπωθούν με μεγαλύτερη ακρίβεια, δίνοντας ασφαλώς την ευκαιρία για αναστοχασμό, στην επικείμενη έκδοση των Πρακτικών της διημερίδας. Ένα πρώτο γενικό και εξαιρετικά αισιόδοξο συμπέρασμα πάντως είναι ότι ο διάλογος με τη μειονότητα της Δ. Θράκης, αν και μοιάζει εξαρχής ναρκοθετημένος, δεν είναι αδύνατος, εάν ξεπεραστούν οι αγκυλώσεις και οι σκοπιμότητες.

ΙΣΡΑΗΛ - ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ: ΤΙ ΣΥΝΕΒΗ ΤΟ 1948;*

του **Laurent Rucker**¹

ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ για τους μεν, κατάκτηση της ανεξαρτησίας για τους δε, το 1948 είναι σίγουρα ο «κεντρικός κόμβος» της Ισραηλο-Παλαιστινιακής διένεξης σύμφωνα με τη διατύπωση του ιστορικού Elias Sanbar. Τα περιοδικά *Le Monde Diplomatique* και *Révue d'études palestiniennes* συγκέντρωσαν στη γαλλική Γερουσία, υπό την προεδρία του γερουσιαστή Bertrand Delanoë (ΣΚ), ισραηλινούς, παλαιστίνιους και γάλλους ιστορικούς και διανοούμενους να συζητήσουν την προέλευση του εβραϊκού κράτους και την εξορία των παλαιστίνιων το 1948².

Αυτή η πρώτη συζήτηση ανάμεσα σε ισραηλινούς και παλαιστίνιους ιστορικούς αποκτά ακόμα μεγαλύτερη σημασία τη στιγμή που η διαδικασία για την ειρήνη είναι κλινικά νεκρή. Η συζήτηση δεν θα ήταν δυνατή εάν δεν είχε σημειωθεί μια πρόοδος στην ιστοριογραφία για περισσότερα από δέκα χρόνια χάρις στις εργασίες ερευνητών και από τις δύο πλευρές. Η παρουσία των δύο από τους κύριους υποστηρικτές της ισραηλινής «νέας ιστορίας» (Benny Morris και Ilan Pappé), του ιστορικού-διπλωμάτη Itamar Rabinovitch καθώς και των παλαιστίνιων ιστορικών Nur Mesalha και Elias Sanbar στους οποίους προστέθηκαν και γάλλοι μελετητές της Εγγύς Ανατολής (Alain Gresh, Henry Laurens, Nadine Picaudou και Dominique

Vidal) είχε σαν αποτέλεσμα τη διεξαγωγή μιας συζήτησης συχνά έντονης και πότε πότε σφραγισμένης από δυνατή ένταση. Το συνέδριο αυτό έδωσε επίσης την ευκαιρία διαλόγου μεταξύ δύο διανοούμενων γνωστών για το βάθος των αναλύσεών τους: του Edward W. Said και του Zeev Sternhell. Παρά το γεγονός ότι όλοι σχεδόν οι συμμετέχοντες ανήκουν στο χώρο της ειρήνης, η αναζήτηση μιας τεχνικής συναίνεσης ανάμεσα σε δύο ανταγωνιστικές μνήμες δεν έγινε δεκτή. Η συζήτηση προέβαλε διαχωριστικές γραμμές που δεν περιορίζονται μόνο στην αντίθεση ανάμεσα σε Ισραηλινούς και Παλαιστίνιους.

Γραπτές και προφορικές πηγές

Πρωτ' απ' όλα στη μεθοδολογία. Παρά το γεγονός ότι αρκετές μελέτες είχαν δημοσιευθεί πριν το άνοιγμα των αρχείων, η ώθηση που δόθηκε στις έρευνες για το 1948, μετά τη δυνατότητα πρόσβασης στα ισραηλινά τεκμήρια, ήταν αποφασιστική. Σε αυτά βασίζεται η πρωτοποριακή δουλειά του Benny Morris με αντικείμενο τους παλαιστίνιους πρόσφυγες. Αν και κανείς δεν αμφισβητεί τη συμβολή των αρχείων, με βάση τα οποία οι «νέοι ιστορικοί» μπόρεσαν να επανεξετάσουν την επίσημη ισραηλινή ιστοριογραφία, η ιστορία της Εγγύς Ανατολής δεν μπορεί να αποφύγει το επανερχόμενο ερώτημα για τη σχέση ανάμεσα στις γραπτές πηγές και την προφορική ιστορία. Ακόμη περισσότερο που τα παλαιστινιακά αρχεία είναι ελλειμματικά και στα περισσότερα αραβικά κράτη απρόσιτα στους ερευνητές. Εξάλλου οι παλαιστίνιοι ιστορικοί είχαν περιγράψει τους μηχανισμούς απέλασης του 1948 πολύ πριν το άνοιγμα των ισραηλινών αρχείων. Αλλά επειδή στηρίζονταν σε παλαιστινιακές μαρτυρίες, που θεωρούνταν δηλαδή εκ των προτέρων μεροληπτικές και «λίγο άξιες εμπιστοσύνης» εξηγεί ο Elias Sanbar, αυτή η ιστορία δεν γινόταν αποδεκτή από την ισραηλινή ιστοριογραφία. Ο Ilan Pappé δεν δέχτηκε την απόρριψη της παλαιστινιακής μαρτυρίας από τους ισραηλινούς. Όπως τόνισε στην εισαγωγή του ο Dominique Vidal, η μεθοδική συλλογή της παλαιστινιακής προφορικής μνήμης θα πρέπει να πάρει προτεραιότητα πριν να

εξαφανιστούν οι μάρτυρες.

Τα βασικά ζητήματα προκάλεσαν προφανώς τις πιο έντονες συζητήσεις. Φάνηκε όμως να σχηματίζεται μια γενική συμφωνία σχετικά με τη στάση των αραβικών κρατών το 1948. Όλοι αναγνωρίζουν ότι ο αραβικός κόσμος ήταν διαιρεμένος σχετικά με το παλαιστινιακό ζήτημα, τον διαπερνούσαν αντιθετικά συμφέροντα και δεν βιαζόταν καθόλου να ριχτεί σ' έναν πόλεμο για την υπεράσπιση της Παλαιστίνης καθώς τα εξηγεί η Nadine Picaudou. Πράγμα που σημαίνει ότι το 1948, το Εβραϊκό κράτος δεν βρισκόταν στη θέση του Δαυίδ εναντίον του Γολιάθ.

Προφανώς, οι πιο οξείες ανταλλαγές απόψεως αναφέρονται στο ζήτημα των παλαιστίνιων προσφύγων. Οι «νέοι ιστορικοί», πράγμα που το γνωρίζουμε, εκμηδένισαν τη θέση της «φυγής» των Παλαιστίνιων μετά από έκκληση των αράβων ηγετών. Αντίθετα συσώρευσαν αποδείξεις για μια επιχείρηση απέλασης που ξεκίνησε την άνοιξη του 1948. Η απέλαση αυτή προγραμματίστηκε ή ήταν συνέπεια των ιδιαίτερων περιστάσεων του πολέμου. Υπήρξε πρόθεση στο σιωνιστικό σχέδιο απέλασης των Παλαιστίνιων;

Ο Henry Laurens συνηγορεί υπέρ της λογικής του σχεδίου χωρίς πρόθεση γιατί οι σιωνιστές ηγέτες θεώρησαν σαν αποφασιστικής σημασίας το αραβικό στοιχείο. Αυτό είναι τόσο αληθινό, υπογραμμίζει ο Nur Masalha, που ενώ οι Εβραίοι ήταν στην Παλαιστίνη πριν το 1948 από δημογραφική άποψη μειονότητα, οι σιωνιστές ηγέτες διατήρησαν πάντοτε την ιδέα μιας παλαιστινιακής αραβικής μειονότητας.

Ένας λαός απών

Αν και ο Benny Morris αποκάλυψε την ύπαρξη σιωνιστικών σχεδίων για τη μεταφορά του Παλαιστινιακού πληθυσμού από τη δεκαετία του '30, θεωρεί ότι οι περιστάσεις του πολέμου είναι που έκαναν δυνατή την απέλαση των Παλαιστίνιων. Εάν, για τον Elias Sanbar, οι Παλαιστίνιοι έχασαν τα εδάφη τους γιατί ηττήθηκαν στρατιωτικά, αντίθετα, εξηγεί, «το σιωνιστικό κίνημα αποδέχεται από την αρχή όχι ένα σχέδιο κλασσικής αποικιοποίησης, αλλά ένα σχέ-